№ 2002

Газета була у великих жирних плямах, пахла гасом, і Борис Петрович, беручи її до рук, гидливо поморщився.

— Ну хіба ж так можна? Га? Дивіться,— помахав він газетою перед самим носом Марти і, перебігши оком по огрядній підтиканій постаті із закоченими рукавами, знову поморщився і почав картати:

— Та й на себе подивіться, хіба так можна? Все ж таки ви куховарка, а ходите як той із мазницею. Хто-будь із публіки ненароком гляне в кухню — і втече... Від одного вигляду втече... Та моя небіжка вас і дня не тримала б. Скільки вже говорилося, і все як на вітер... Ще й губи дуєте... А я маю право сказати — я хазяїн, столовка моя, ви в столовці служите... Значить...

— Ото вже завели,— перебила, нарешті, Марта,— раз ви хазяїн, то підсипте грошей. Тоді й буду чистішою ходити. А що я вам газету спортила, так хіба ж я винна! Несеш із базару все жужмом — ну десь і хлюпнуло... Навмисне спортила, чи що?

І, крутнувши спідницею, вийшла.

Борис Петрович закусив вуса, подивився їй вслід, похитав головою.

— Народ... ненажери... — процідив він півголосом, і на обличчі відбилась потайно-ущиплива думка.

Найчастіше такі нотації перепадали дітям, причому Борис Петрович і перед ними любив посилатися на свою дружину, як на бездоганний приклад, і вичитував голосно, підкреслено, смакуючи кожне слово, щоб і сторонні чули. Любив Борис Петрович побундючитись, заграти, як актор.

Сьогодні ж, хоч не було нікого із сторонніх і хоч сам він мав на собі заходжене вбрання, але його просто нервували матеріальні невдачі, що посипалися останніми днями, і він був готовий до всього причепитися.

Та й Марта, на його думку, являла собою найкращий об'єкт для розрядки. Марту він вважав за створіння нижчої раси і, як колишній власник п'ятиповерхового будинку, ставився до неї з певним упередженням та своєрідною погордою.

Борис Петрович розгорнув газету. З того часу, як зміцнилася революція, він перестав читати перші сторінки й завжди починав з оголошень, промислової хроніки та ринкових кон'юнктур. Цікавився також рубрикою "Пригоди й злочини". А коли й зазирав далі, то хіба що з'являлася виключна новина, про яку гомоніли в столовці.

Над самими "Пригодами" у великій сіро-синій плямі купчилися стовпчики чисел. Думаючи, що то якісь нові біржові підсумки, Борис Петрович враз утопив туди очі.

Над числами стояло:

Виграшна лотерея

Коли прочитав, руки в нього затремтіли. Швидко поправив окуляри й знову підніс газету до самого носа.

Числа, числа, числа...

Лапнув за бокову кишеню, вийняв записну книжку й почав звіряти.

У нього крім своїх номерів були старанно занотовані й декого із сусідів та знайомих, що лотерею вважали за справу сумнівну. Поділяючи на словах їхню думку, він все ж таки занотував. Певно, мав на меті якісь

цікаві міркування, і тому так тремтіла газета в його руках і так зворушено розбігалися очі.

Числа, числа, числа...

І все не те, і все не те.

Під самим носом пахло нафтою, але він готовий був цілувати цю сіро-синю пляму, аби...

— що таке?

№ 2002.

Тут і там.

Невже?

Протер очі, ще раз глянув.

Так, і тут і там — № 2002.

А в записній книжці проти номера стояло: Марта.

Хвилинку він сидів нерухомо, наче приріс до стільця.

Потім з-під лоба оглянувся і, тихенько склавши газету, тихенько сунув її разом із книжкою до кишені.

Цього він ніяк не сподівався. Записав він сливе випадково, бо якось лише на момент показано йому квитка. Видко було, що Марта квитка береже й до лотереї ставиться з довір'ям, але, як завжди, ховається від усіх, мов той слимак у хлипавку.

Він довго не міг освоїтися з думкою, що Марта виграла. Кілька разів забігав до кухні, обережно кидав на неї пильні погляди й щоразу, сам дивуючись, помічав у ній щось нового, на що раніше й не звертав уваги. Щоразу Марта набирала в його очах якихсь чудних рисок — перетворювалася, здавалася іншою.

Йому було приємно, що він поки що господар такої цікавої таємниці, але в той же час заздрість дряпала під серцем.

Марта помітила його гострий позір. Цей позір видався їй трохи дивним, та зрозуміла вона по-своєму. Спочатку пов'язала голову чистою хустинкою, спустила нижче спідницю. А потім надокучило, що хазяїн настирливо крутиться в кухні, і вона пробуркотіла:

— Чого б ото я товклася між горшками?.. Ідіть собі звідси, єй-право...

* * *

Борис Петрович ледве дочекався четвертої години (так — у газеті) і побіг у місто, до будинку, де відбувалася лотерея. Розпитавши, що і як, він живосилом протиснувся наперед. На щастя, нагодився знайомий, що часто бував у столовці, і через нього Борис Петрович почав ретельні розвідки,

— Який, ви кажете, номер? 2002? —— здивовано і непокійно запитав той у Бориса Петровича, повертаючи по якімсь часі з-за перегородки.

— Так. 2002.

— Так знаєте що? Зливок чистого золота в два фунти. Отой, про якого писалося в газетах.

Борис Петрович почув, як гаряча хвиля вдарила йому в голову, виступаючи потом на обличчі, як заніміли ноги, але стримав себе й криво посміхнувся;

— Та не жартуйте... Кажіть правду.

— Та єй-бо... Ну, які жарти?.. Можете самі піти й переконатися. От так повезло!.. Віншую!

Борис Петрович запобігливо труснув головою:

— Ні, ні, ні!.. Це ж не я! Це приятель у мене. Занедужав, розумієте... Лежить, бідолаха. А скажіть, голубчику, коли ж видаватимуть?

— Через два тижні. Приходьте — і могорич!

Мов божевільний, вибіг він на вулицю. Завзято штовхався на пішоходах. Спотикався. Мало не потрапив під трамвай. Нічого не розумів. Нічого не бачив — тільки палали розтопленим золотом величезні цифри: 2002.

Коли ж узявся за клямку своїх дверей і згадав за Марту, піднесення прохололо, вщухло.

Постояв трішки й пішов провулком повз свій двір.

Його найбільше непокоїло, що Марта завчасно може довідатися. Сьогодні вона ще нічого не знає — це ясно. Але завтра чи то на базарі, чи деінде напевно ж почує і почне докопуватись. Тоді буде пізно. Тоді вже ніякими силами не видурити в неї квитка, і пропаде — страшно подумати! — пропаде з-під самісіньких рук така сума. Скільки ж можна зробити! Зразу всі свої невдачі полагодити: столовку к чорту, замість неї ресторан, кабаре, прибутки... Страшно подумати!..

Але як добути отого квитка? Марта не така вже й макуха — легко не видуриш...

Довго ходив Борис Петрович, і десятки найрізноманітніших планів юрмилися, перекидалися в його голові.

Голова вже починала крутитися, в роті сохло, наче з огневиці, в очах туман, і в тумані величезні гарячі цифри...

Стемніло вже, коли пішов додому.

Перемагаючи своє хвилювання, роблено спокійно приступив до щоденної поранки.

Але щойно навернулася на очі Марта, серце йому враз стиснулося — вона й не вона. Не Марта, а якась загадкова, чудна істота. Навіть не те — якесь кабалістичне чортовиння, живий, рухомий № 2002.

— Марто,— піймав він її в проході за руку,— у мене до вас є дуже-дуже важне діло. Коли впораєтесь, зайдіть до мене.

Вона здивовано глянула на нього й тихо покірно відповіла:

— Добре.

* * *

Коли зачинили столовку, діти вже спали. Борис Петрович старанно затушкував двері до їхньої кімнати й нетерпляче навшпиньках крутився з кутка в куток, поки не ввійшла Марта.

Ввічливо запропонував сісти. Для бадьорості скрутив цигарку, одкашлявся й почав:

— Те, що я вам зараз скажу, вас дуже здивує. Може, й вразить, але що робити... Тепер такі часи, такі часи, що кожної хвилини до всього треба бути готовим... Ви, Марто, у мене служите вже два роки й дитину при собі держите. Здається, нічим я вас не кривдив, гроші платив акуратно, тільки за нехлюйство вимовляв, як от навіть сьогодні, але ви ж самі знаєте, що...

— Борис Петровичу,— раптом заморгала Марта,— я вже знаю, до чого це ви... Борисе Петровичу, я ж, голубе, не винна, бо робота моя така. Знаю я, що ви з благородних і чистоту любите, але якщо хочете мене за це штрахувати чи службу відмовити, то...

— Та почекайте, не те,— перебив Борис Петрович,— ви краще слухайте. Ви думаєте, мені справді так важно, що хтось там із публіки побачить вас брудною? Думаєте, важно? Наплювать!.. А мені важно, щоб ви, ви були чиста. Ви пам'ятаєте мою небіжку? Ані тобі порошинки. Я звик... Да... А тепер послухайте — я сам, у мене діти. Ви теж самі й у вас дитина... Я вже не молодий, і ви не молоді. Розумієте?

Ой, матінко, ви щось таке говорите, що я й боюся...

— Не бійтеся, Марто, я чесна людина... Дурисвітство мені вже не по літах. Вже кілька разів підбивало мене все вам сказати, але натомість або мовчав, або лаявся... Та що там довго? Кажіть просто: підете за мене заміж?

Марта остовпіла.

А Борис Петрович підсунувся до неї ближче, взяв за руку і, зазираючи в очі, густо засипав словами. Говорив про те, як вона хазяйнуватиме в столовці, як гарно, спокійно вони будуватимуть життя та вчитимуть разом дітей. Говорив, що вона давно вже впала йому в око, що любить її, — в барвистих словах розгортав широчінь свого почуття. Пояснив, чому мовчав досі. Хотів-бо, як чесна людина, себе перевірити й підготовити

Марту. Між іншим, ревниво закинув про сусіду шофера, який вчащає на кухню, і просив негайно з ним покінчити. Просив надовго справу не відкладати — завтра ж піти й записатися.

— Ну, Марточко?

Вона була мов у сні. Вона ніяк не могла збагнути.

— Чекайте, дайте хоч подумати... Я ніяк...

— Та що ви, наче дівчинка!.. Говорять же двоє дорослих. Говорю я, Борис Петрович, якому, здається, повірити можна. Все в ваших руках. Або так, або так. Вирішуйте!..

— Я... добре...

Він звабно припав до руки і, лише коли одірвався, помітив, що рука пітна та червона, а під нігтями густі жалобні смуги. Його занудило, і він швидше одвернув голову.

— Чудно мені, чудно... — звільна, в солодкій задумі прошепотіла Марта,— ніяк не стямлюся... Й чому так швидко? Завтра? Дайте хоч...

— Ні, Марточко,— занепокоєно перебив її,— це не швидко, це вже давно. Більше чекати не можу й не хочу!.. Доволі чекати!.. Завтра ж, неодмінно завтра!..

Майнула думка, щоб зразу перейти до головного, але вчасно схаменувся. Зрозумів, що цим можна тільки викликати підозріння і зіпсувати всю справу. Найкраще — теж завтра, коли розчерк пера в загсі остаточно заспокоїть і переконає.

* * *

Вночі, як завжди, постукав шофер.

Марта злегка відхилила двері і через тоненьку шпарку холодно заявила:

— І не ходи, і не грюкай... Кінець.

— Чи не здуріла, Марто? Що таке?

— А таке... Виходжу заміж за хазяїна. Завтра на запись іду. Поняв? — і перед самим шоферовим носом хлопнула дверима.

Вона довго не могла заснути. Подушка горіла, горіли щоки. І думок гарячих була повна голова.

Згодом засвітила лампу, зняла засиджене мухами дзеркальце і, старанно обтерши його, глянула на себе. Схвильовані, великі очі, наче сп'янілі, наче злегка заволоклися сльозою. А під очима зморшки, і на лобі зморшки, і підборіддя в зморшках. Життя встигло вже покласти чимало відзнак, так покалічило, що вона й не сподівалася.

І, вдивляючись вона помаленьку починала щось згадувати, починала пізнавати ці завчасні відзнаки, читати по них, як із книжки. Все її життя з вічними турботами, вислужуванням, поневірянням, терпеливе, велике для неї і непомітне для інших життя враз стало як на долоні.

Марта зітхнула, але почула, що їй радісно-легко. Тепер цього вже не буде, тепер все буде інакше, по-новому.

Раптом погляд її зупинився на сорочці — брудна, в жовтих пасмах. Стало самій соромно, аж завовтузилась на ліжку. Коли ж спало на думку, що така інтимна нечепурність найшвидше може відштовхнути від неї Бориса Петровича, вона жахнулася і дала собі слово завтра ж упорядкувати своє вбрання.

Ніч проповзла, як ті мари, неспокійна, розхристана...

Уривками ввижалося щось гарне, ввижалося страшне.

На ранок, лежачи нерухомо, мов після важкої хвороби, вона довго не могла опам'ятатися. Все, що сталося вчора, здавалось тільки чудним сном. Було навіть смішно. А коли в розплющені очі пригнули пустотливі сліпучі зайчики, проганяючи паморочну дрімоту, коли перед свідомістю у всій неможливій величині виросла гола дійсність,— Марта занепокоїлась.

Більше й більше охоплювала її розважність. Особливо дивною здавалася напосідливість Бориса Петровича. Все ж таки краще спочатку подумати, перевірити. Не завадить трохи відтягти. Тоді, принаймні, можна зважити справу всебічно, бо зараз ніяк не приймала свідомість несподіваної думки про спільне життя з хазяїном — та ще й з колишнім паном.

Панів уже Марта добре знала. Чимало їй доводилось терпіти! Правда, тепер і собі вона знала ціну, не боялася хоч кому відверто сказати в очі те, що мала на думці, і була з цього щаслива й горда. Вона надто цінувала власну волю та незалежність, якої так довго ждала, дорожила нею навіть у буденному, дрібному житті і тепер непокоїлась, що цю волю до певної міри можуть силоміць відняти. Але тепер і колишні пани стали ніби щирішими, ніби змінилися, як і все довкола...

* * *

Марта ще не встигла остаточно вирішити, як на порозі з'явився Борис Петрович і, тепло привітавшись, замиловано взяв її голову в руки.

— Я жду. Ходімо.

— Ой, голубе... Мо', почекаємо?.. Та вже краще з неділі?..

— Ні, ні, ні! — заквапився він, ласкаво посміхаючись.

І знову почав доводити, що відтягування лише ускладнить справу. Головне, як він запевняв, сьогодні якраз припадали його особисто-історичні і місяць і день: цього ж числа він дружився за попередніх разів.

— Мабуть, так на роду написано,— промовив Борис Петрович і рішуче, невідступно додав: — Так я жду. Через чверть години йдемо.

— Ой, чудно мені... — але вона більше не змогла противитись. Повірила. Повитягала всі свої вузлики та схованки, розгребла їх, похапцем збиралася. І до краю була стурбована, що не має ні одної чистої, гарної сорочки.

Далі вона вже нічого не пам'ятала... Далі — півдня як у тумані...

І тільки як вийшли вже з похмурого чужого будинку, де розписувались, і хтось, віншуючи, почав тиснути їй руку, вона трохи опам'яталася.

— Ой, лишенько, я й забула!.. Вечір скоро, а в мене й досі м'яса нема! Ідіть собі, а я побіжу...

Її хотіли утримати, кликали, сміялися, але вона одмахнулася і, спотикаючись, мерщій побігла на базар. Її тепер гнала одна лише хвилююча, настирлива думка.

Коли ж, за порадою знайомих крамарів, вона з цією думкою заскочила до старого базарного мастака, той, глянувши на її зашаріле обличчя та нервові руки, враз насторожився і потайливо примружив око.

А Марта, хапаючись, вигребла з-за пазухи заялозеного вузличка й почала шматувати його тремтячими руками.

— Скільки за це? — спитала вона, розгорнувши своєрідну скарбничку й кидаючи на стіл золотого хрестика та зім'ятого блідно-зеленого папірця.

— А нащо вам продавати? — підозріло спитав мастак.

— Грошей зараз дуже треба. Скільки?

Він підкинув на долоні хрестика, обдивився, обнюхав. Потім розгорнув папірця:

№ 2002,— і, хвилинку подумавши, хитро повів тарганячим вусом.

— Почекайте трошки... Я на цю бамажку спитаю ціну, бо я не знаю ще,— і тихенько посунув до другої кімнати.

Він ще довго торгувався, граючи на терпінні дивно-схвильованого гостя, і коли, отримавши, нарешті, невеликі гроші, розгублений гість побіг із хати, мастак ввічливо вклонився йому вслід і любовно погладив на долоні блідно-зеленого папірця.

...Додому Марта повертала, щасливо всміхаючись,— вона купила собі нової білизни з гарного, тонкого полотна.

Харків, 1924